

Opinion:

Undersøkelse blant lærlinger og ungdom under fagutdanning

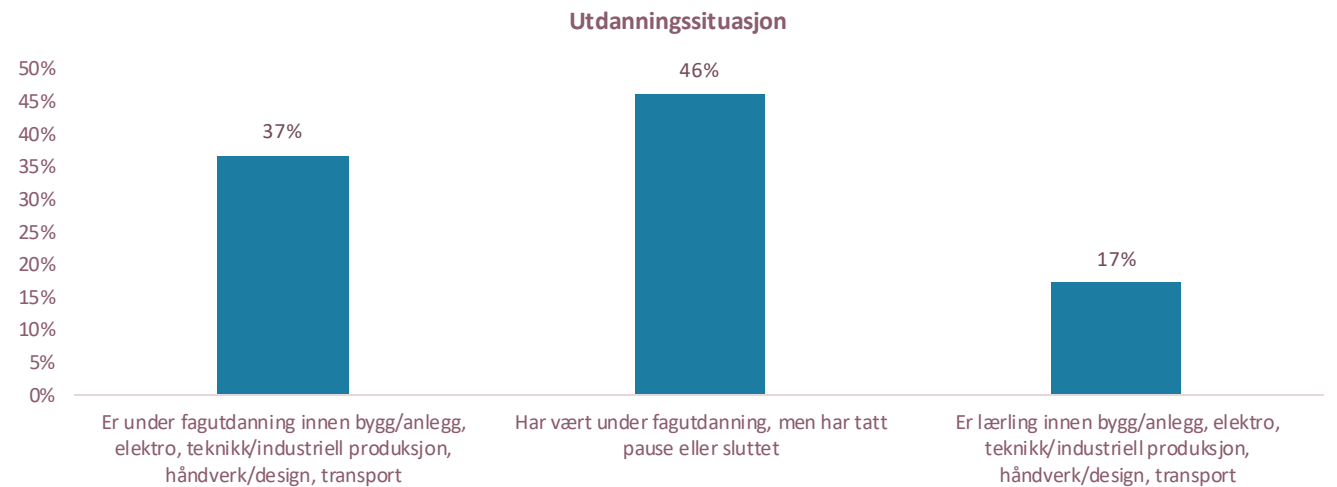
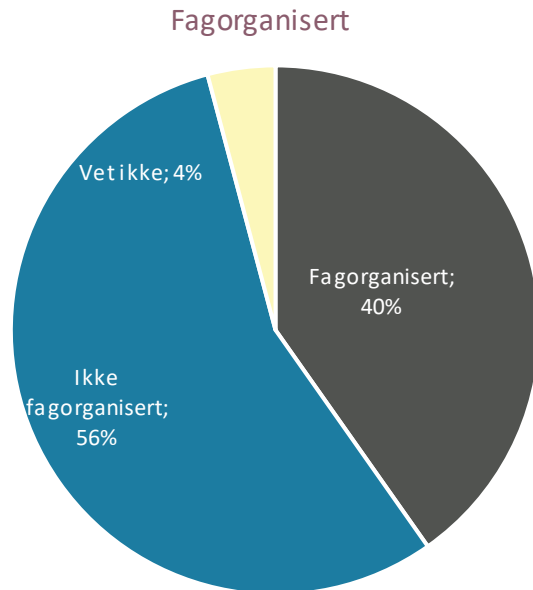
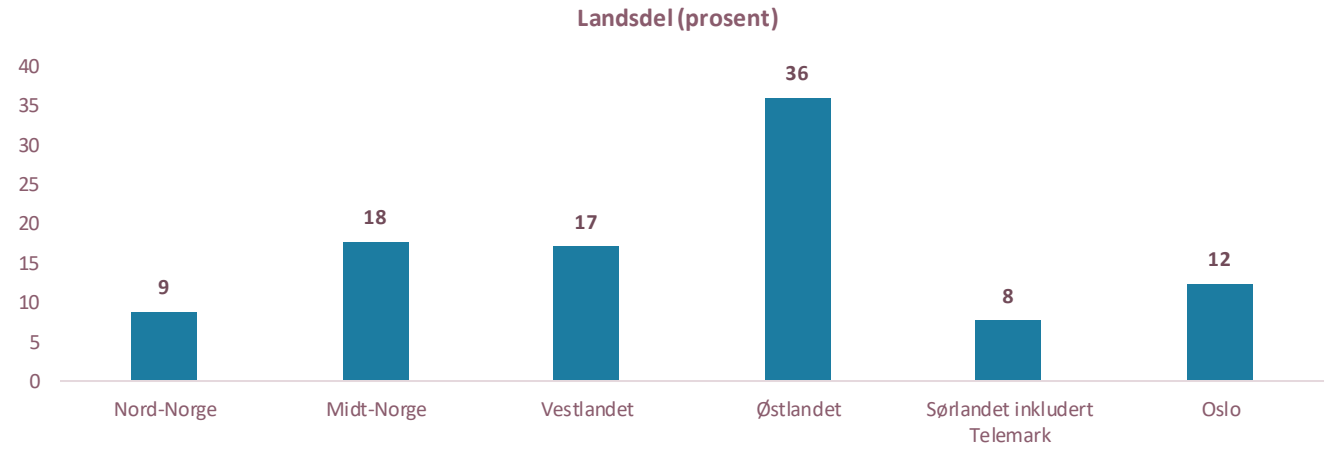
Gjennomført for Skatteetaten

Om utvalget

Utvalg (n=108)

3

viktigste *innsikter og funn*

1

Unge ser strenge sanksjoner som det mest effektive tiltaket mot svart arbeid

2

Unge opplever eller tror det vil være et press for å bli med på svart arbeid

3

Ungdom som vil kjøpe/selge svart arbeid er i mindre grad fellesskapsorienterte

- MaxDiff-analysen viser at det er tiltak som har konsekvenser for den enkelte som ses som mest effektivt. Tiltak som at det er flaut å bli oppdaget blir i liten grad sett på som et effektivt tiltak.
- Dersom man gjennom jobben blir tilbudt en svart jobb, er det 22 prosent som *ønsker* å si nei, men som likevel tror de ville blitt med for å unngå å skape dårlig stemning. Ytterligere 10 prosent ville sagt nei, men tror det ville skapt dårlig stemning.
- Funn fra andre undersøkelser viser klart at ungdom som kunne tenke seg å enten kjøpe eller selge svart arbeid skiller seg fra andre ungdommer og fra befolkningen genrelt. Et klart skille går ved at de er langt mindre fellesskapsorienterte.

1. Unge ser strenge sanksjoner som det mest effektive tiltaket mot svart arbeid

- MaxDiff-analysen viser at det er tiltak som har konsekvenser for den enkelte som ses som mest effektivt
- Tiltak som at det er flaut å bli oppdaget blir i liten grad sett på som et effektivt tiltak.

Det tiltaket denne gruppen ungdommer ser for seg som mest effektivt, er dersom man kan miste jobben hvis man arbeider svart. Videre ses det som effektivt at det medfører økonomisk tap dersom man blir tatt. Alle de fire høyest rangerte tiltakene handler om strenge sanksjoner.

De strenge sanksjonstiltakene rangeres dobbelt så høyt, noen av dem tre ganger så høyt, som tiltak for å apperere til moral, at det skal være flaut å bli oppdaget, mer opplæring i skolen og at man lærer hjemmefra at det ikke er ok å jobbe svart.

At bedriften man jobber i tar sterkere avstand, rangeres midt på treet blant alle i målgruppen. Det er likevel verdt å merke seg at dette rangeres som det tredje mest effektive tiltaket blant lærlinger.

2. Unge opplever eller tror det vil være et press for å bli med på svart arbeid

- Dersom man gjennom jobben blir tilbudt en svart jobb, er det 22 prosent som *ønsker* å si nei, men som likevel tror de ville blitt med for å unngå å skape dårlig stemning, ytterligere 10 prosent ville sagt nei, men tror det ville skapt dårlig stemning

Dersom ungdom i denne målgruppen får tilbud fra sjefen om å gjøre en jobb svart fordi den er for liten til å være interessant for firmaet, er det 22 prosent som tror de ville gitt etter for et press om å utføre jobben. De svarer at de ville ønsket å si nei, men trolig ville blitt med på jobben for å unngå dårlig stemning.

Det er i tillegg 10 prosent som tror de ville skapt dårlig stemning (som kan tolkes som et press), men som likevel ville sagt nei. Det er med andre ord 32 prosent av ungdom i denne målgruppen som vet eller tror det ville skapt dårlig stemning dersom de sier nei til å bli med. 22 prosent sier det ville være ok for de andre på arbeidsplassen dersom de sier nei til å bli med.

Selv om ungdommen i dette spørsmålet blir bedt om å ta stilling til en problemstilling som for mange er høyst hypotetisk, sier det noe om hva de forventer eller tror om hvilke holdninger som finnes i den delen av arbeidslivet de skal inn i.

3. Ungdom som vil kjøpe/selge svart arbeid er i mindre grad felleskapsorienterte

- Funn fra andre undersøkelser viser klart at ungdom som kunne tenke seg å enten kjøpe eller selge svart arbeid skiller seg fra andre ungdommer og fra befolkningen generelt
- Et klart skille går ved at de er langt mindre felleskapsorienterte

Ser vi på funn fra andre undersøkelser finner vi noen klare forskjeller mellom de ungdommene som kan tenke seg å enten kjøpe eller selge svart arbeid og andre.

Oppsummert er ungdom som kan tenke seg å jobbe svart eller kjøpe svart arbeid mindre fellesskapsorienterte enn andre. Ungdom i «faresonen» er i mindre grad enn andre bekymret for kriminalitet, krig og uro i verden, miljø, fattigdom og helseproblemer i andre land og mer bekymret for egne venner og vennskap. De driver i større grad med online betting og ser i større grad på ulovlig nedlastede filmer og tv-serier. I jobbsammenheng legger de mer vekt på å være sin egen sjef og høy lønn samtidig som de legger mindre vekt på å jobbe i team, pensjonsordning, HMS og forsikring.

De som er i «faresonen» er interessert i ishockey og bil/moter, kan tenke seg å jukse på skatten og stemmer Frp. De som er i denne gruppen har i mindre grad enn andre vokst opp i familier med god råd.

Fra undersøkelsen om ungdom og svart arbeid fra 2015, er det verdt å merke seg at ungdom setter svart arbeid-tematikken inn i to ulike tolkningsrammer. Det som er organisert og foregår bedrift til bedrift, ser man som kriminelt, og noe som tas avstand fra. Det som foregår mellom familie, venner og kjente er tjenester og tolkes som ok.

Videre viser svart arbeid-undersøkelsen fra 2018 at de under 24 år i mindre grad tar stilling til holdningsspørsmål om svart arbeid, noe som indikerer en større usikkerhet til temaet.

SYN PÅ SVART ARBEID

Arbeid som ikke er lovlig, uten kontrakt og dermed uten rettigheter

Skattefrie ytelser, gjøre arbeid uten mva i prisen

Utfører håndverkstjeneste og får uregistrert lønn på over et viss beløp. Slipper å betale skatt for dette.

Personlig tjeneste med betaling

Noen utfører arbeid og får betalt over enn viss sum uten å betale skatt for det. Oppgir ikke arbeidet til skatteetaten. Svart arbeid er ulovlig.

Hva legger du i begrepet svart arbeid?

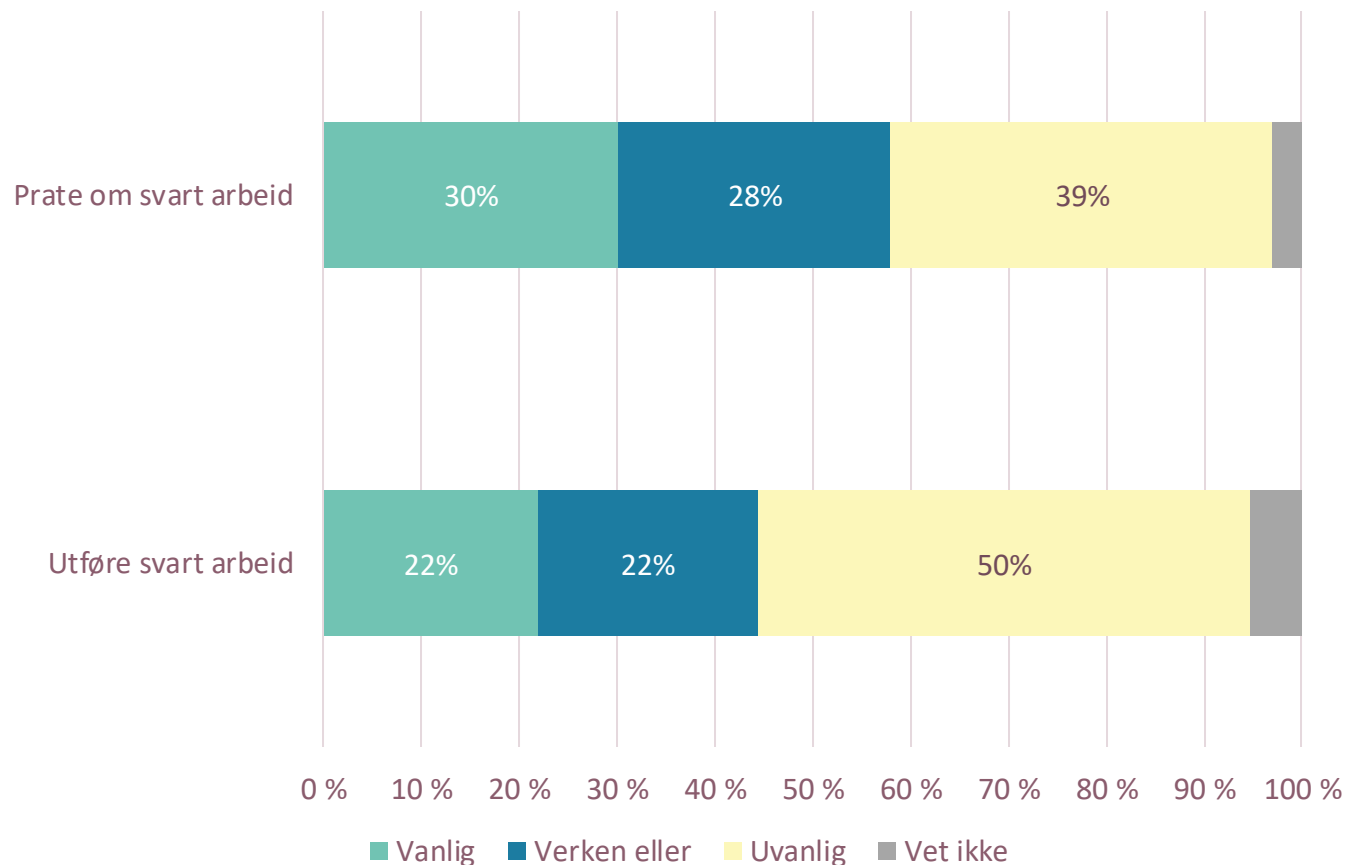
- Mange har god kunnskap, men det er også en viss usikkerhet
- De aller fleste knytter svart arbeid til det å ikke betale skatt
- Noen knytter det spesifikt til håndverktjenester og vennetjenster
- Enkelte knytter det til kontakt betaling

Blant venner og kjente

Hvis du tenker på dine venner og/eller kollegaer, hvor vanlig eller uvanlig vil du si det er å.....

22 prosent mener det er vanlig i deres bekjentskapskrets å jobbe svart, mens 30 prosent opplever det som vanlig å prate om det.

Blant de som mener det er vanlig å jobbe svart, er det også mer vanlig å prate om svart arbeid. De som arbeider i et fag der de opplever at de fleste arbeider litt svart, både jobber mer svart selv og prater mer om svart arbeid enn de som er i fag der de opplever at det er uvanlig med svart arbeid.

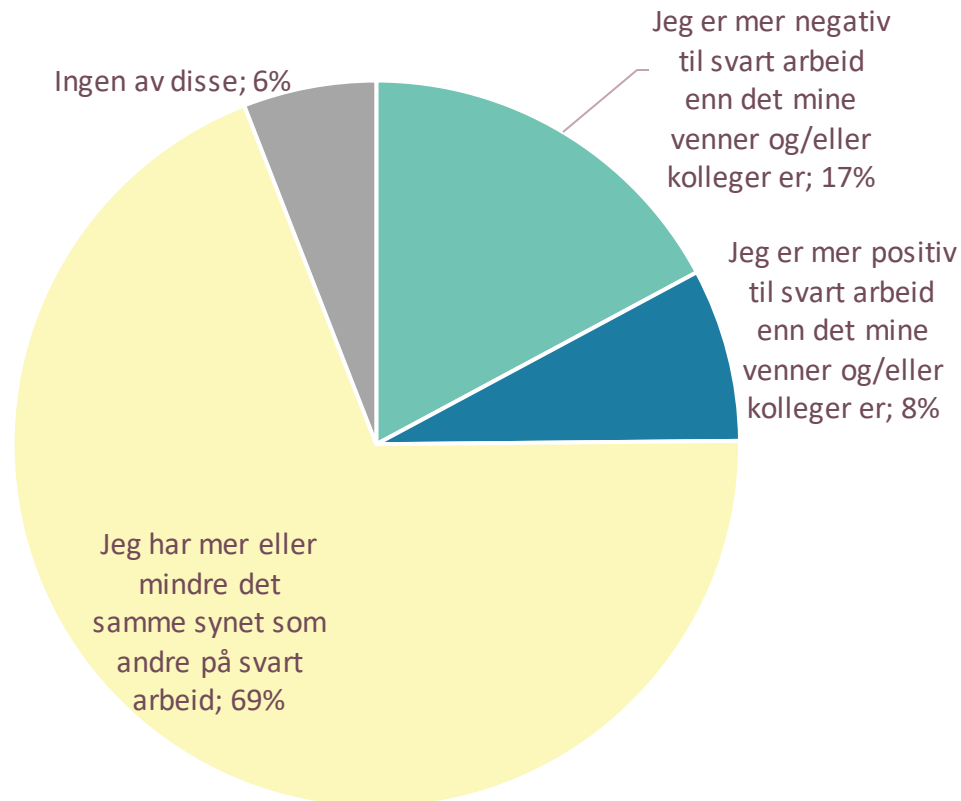
Det indikerer at svart arbeid i en del miljøer i større grad er et ikke-tema, der man verken jobber svart eller prater om svart arbeid, mens det i andre miljøer er vanligere både å utføre og snakke om det.

Beskrivelse som passer

Hvilke av følgende beskrivelser passer best på ditt syn?

De fleste mener at de har mer eller mindre likt syn på svart arbeid som sine venner og kollegaer.

Det er ikke kjønnsforskjeller eller mellom de som er fagorgansiert og ikke. Derimot ser vi at de som tilhører et fag der de mener det er vanlig å jobbe svart, er mer positive til svart arbeid enn venner og/eller kollegaer. 17 prosent av de som tilhører et fag der de mener det er vanlig med svart arbeid, mener de er mer positive til svart arbeid enn venner og/eller kollegaer. Blant de som tilhører et fag der det er uvanlig med svart arbeid er det fem prosent som svarer det samme.

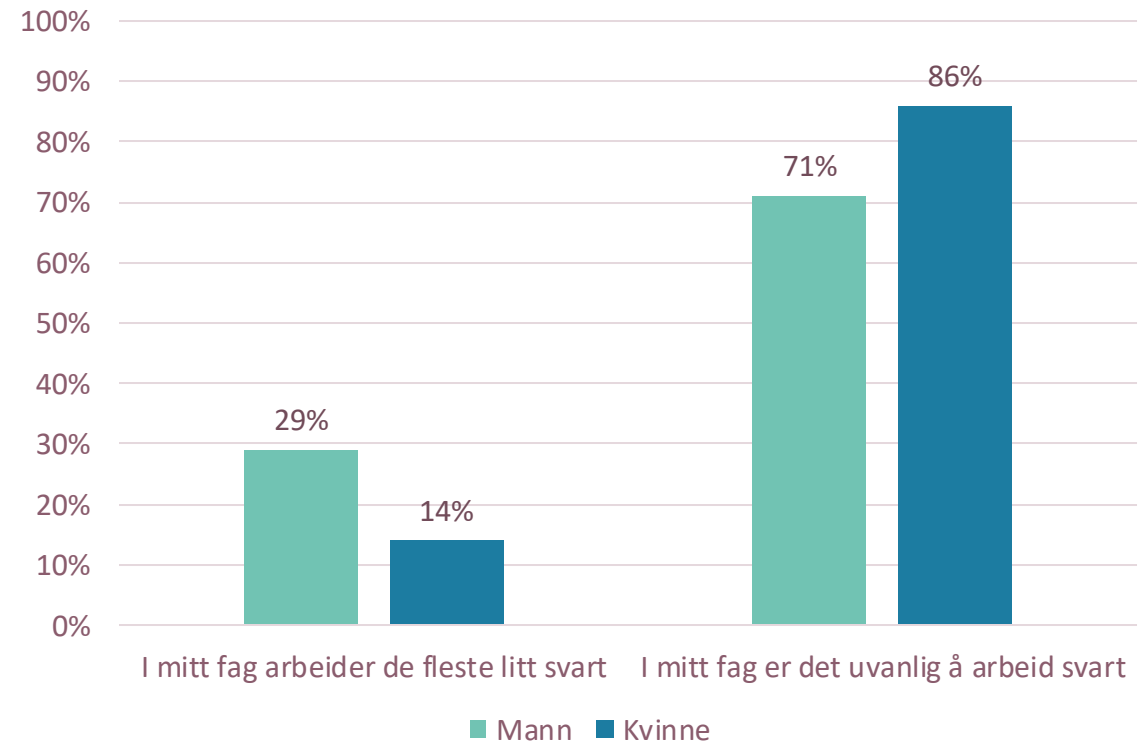
Svart arbeid i eget yrke

Hvilke av følgende beskrivelser passer best på ditt syn?

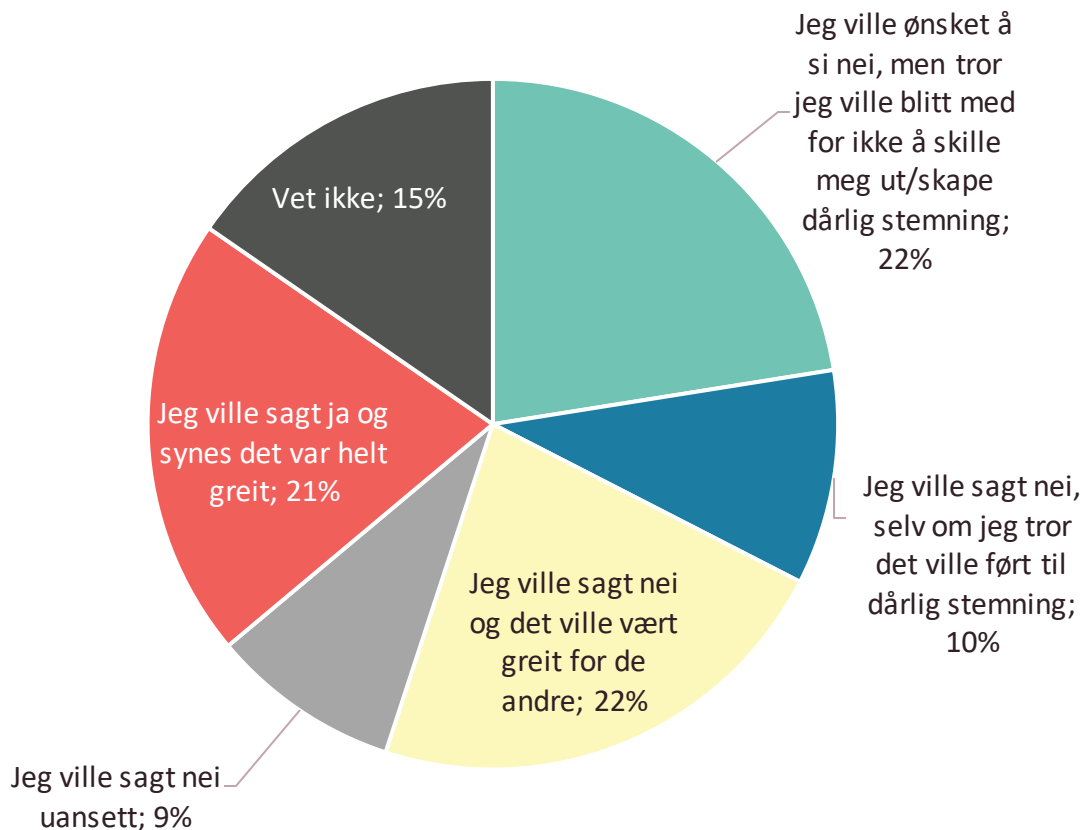
2 av 10 svarer at i deres fag arbeider de fleste svart. Dette er mer vanlig blant menn enn blant kvinner. Det er også mer utbredt blant de som er under utdanning enn blant de som har tatt pause i utdanningen. Lærlinger skiller seg imidlertid ikke fra noen av de to andre gruppene.

Ville arbeidet svart?

Tenk deg følgende situasjon: Du er lærling i en bedrift og sjefen din tilbyr deg og dine kollegaer å ta en jobb svart som sjefen anser for liten til at firmaet vil gjøre den. Dine kollegaer sier ja til å gjøre jobben svart. I denne situasjonen, hvilke av følgende beskrivelser passer best på ditt syn?

I et scenario der man sammen med kollegaer blir tilbudt av sjefen å ta en jobb svart, er det 21 prosent som ville sagt ja og synes at det er helt greit. De som ikke er fagorganiserte svarer dette i større grad enn fagorganiserte (27 vs. 12 prosent). Denne oppfatningen er mer utbredt i gruppen som opplever at det er vanlig med svart arbeid blant venner og kollegaer enn blant de som opplever det som uvanlig med svart arbeid.

2 av 10 ville utført jobben svart, selv om de helst ønsket å si nei. Det er med andre ord en ganske stor andel som ville følt et press for å utføre jobben svart for å unngå dårlig stemning. Halvparten så mange svarer at de ville sagt nei selv om det ville ført til dårlige stemning.

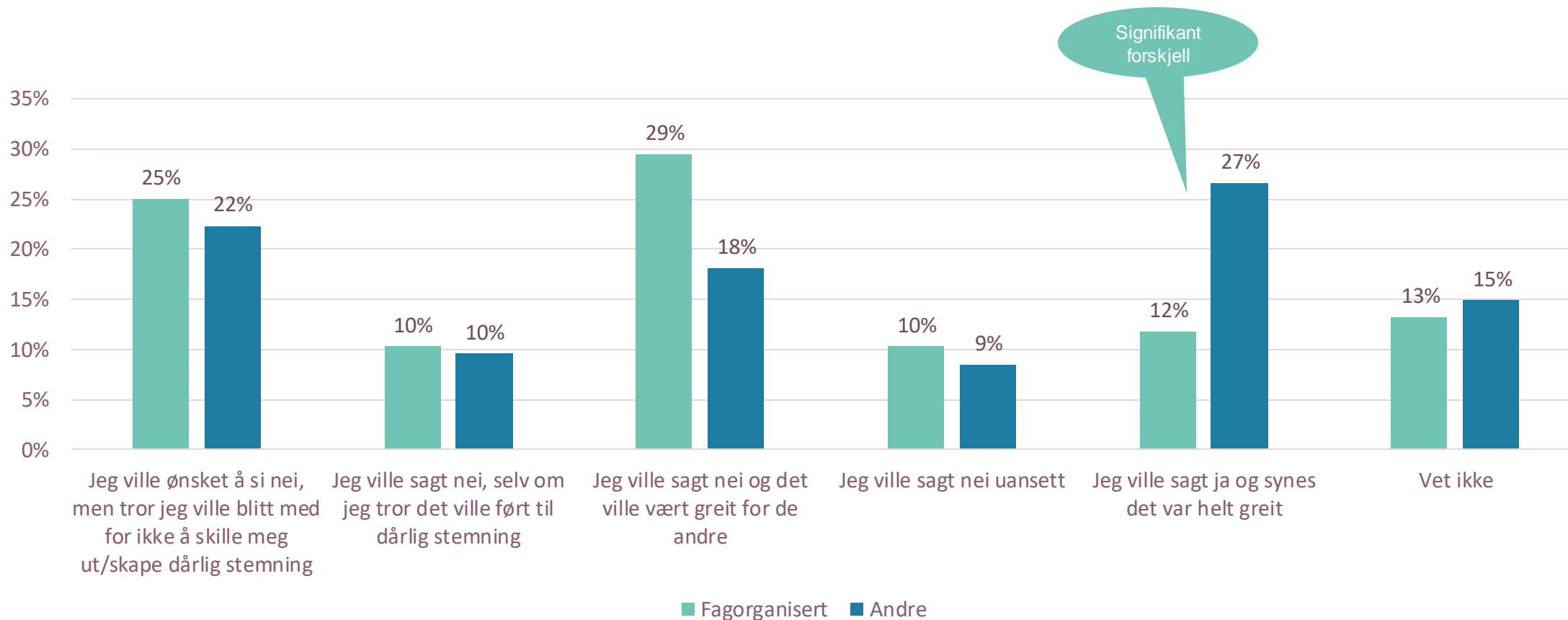
Kun 2 av 10 sier de ville sagt nei og at det ville være greit for de andre. Det er med andre ord like mange som opplever et miljø der det vil skape dårlig stemning å si nei, som det er som tror det er greit å si nei. Dette betyr at mange unge enten opplever eller tror det vil være et press for å godta et tilbud fra sjefen om å jobbe svart.

Ville arbeidet svart?

Tenk deg følgende situasjon: Du er lærling i en bedrift og sjefen din tilbyr deg og dine kollegaer å ta en jobb svart som sjefen anser for liten til at firmaet vil gjøre den. Dine kollegaer sier ja til å gjøre jobben svart. I denne situasjonen, hvilke av følgende beskrivelser passer best på ditt syn?

Hvem påvirker?

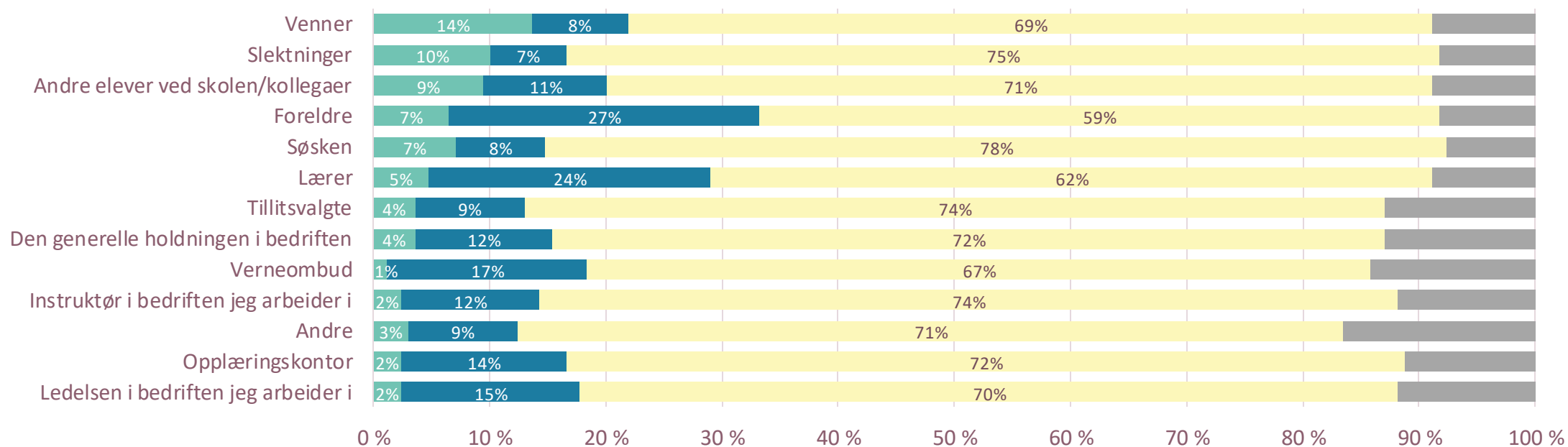

Har noen av følgende påvirket deg på følgende måte:

Foreldre og lærere er de som i størst grad påvirker til å se på svart arbeid som mer alvorlig enn man i utgangspunktet tenkte. Venner tenderer til å være den gruppen som i størst grad påvirker til å se på det som mindre alvorlig.

De som tilhører et fag der man opplever at de fleste jobber litt svart, blir i større grad enn andre påvirket av venner og av lærer til å se svart arbeid som mindre alvorlig.

Det er videre verdt å merke seg at 24 prosent av lærlinger sier at instruktør i bedriften har påvirket dem til å se på svart arbeid som *mer* alvorlig enn de i utgangspunktet tenke.

■ Påvirket meg til å se på svart arbeid som mindre alvorlig enn jeg i utgangspunktet tenke

■ Påvirket meg til å se på svart arbeid som mer alvorlig enn jeg i utgangspunktet tenke

■ Har ikke påvirket meg

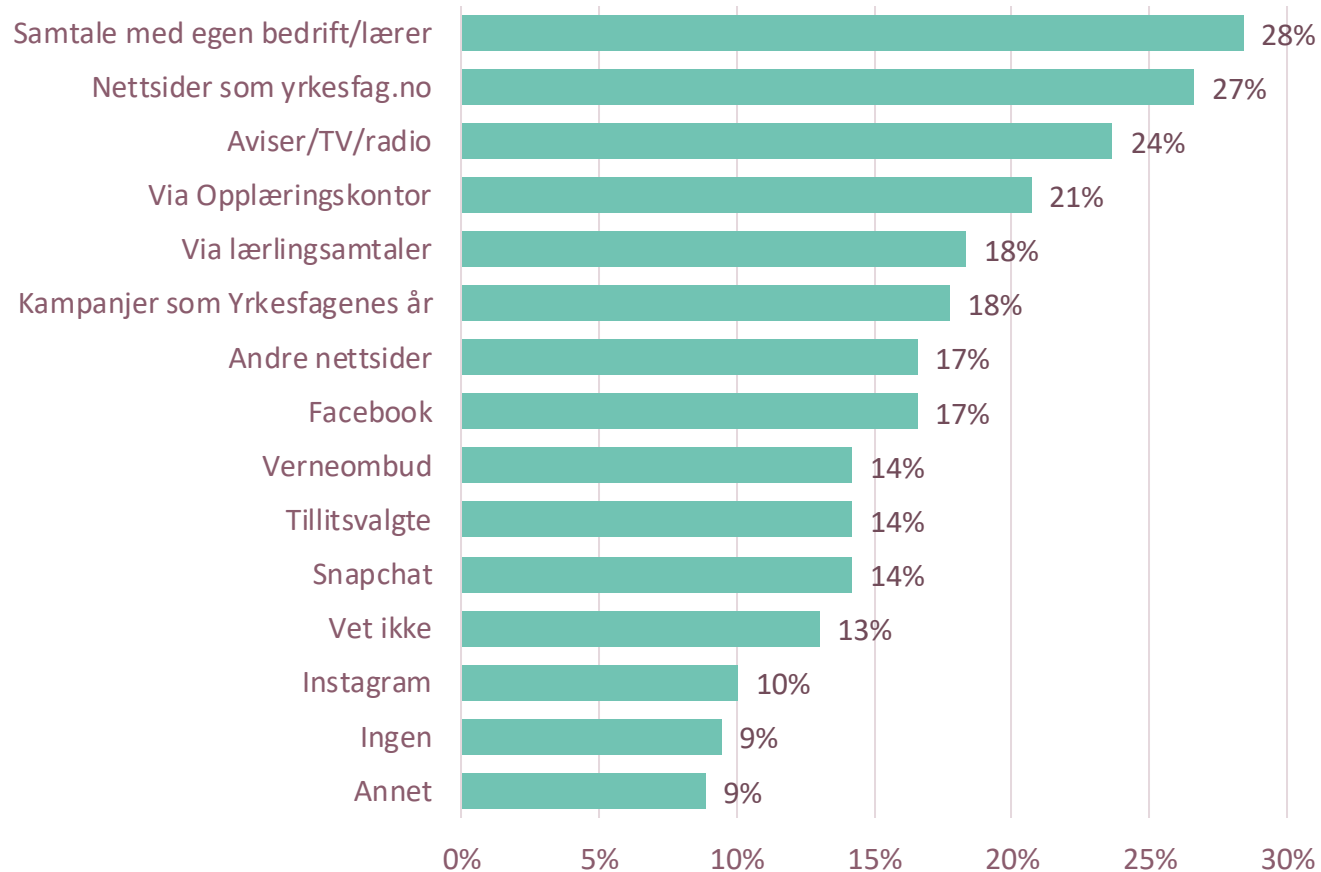
■ Vet ikke/ønsker ikke svare

Foretrukket kanal

Hvis noen skulle gi deg informasjon om svart arbeid, hvilke av følgende kanaler vil du foretrekke?

I størst grad foretrekker man samtale med egen bedrift eller lærer for informasjon om svart arbeid.

Sosiale medier er ikke uaktuelle, men de kommer langt ned på listen over foretrukne kanaler.

Hvis man skal prioritere kanaler og vi setter grensen ved 5 kanaler, vil beste sammensetning av kanaler være samtale med lærer/bedrift, yrkesfag.no, aviser/tv, Facebook og annet. Denne kombinasjonen dekker 67 prosent av målgruppen (man kan erstatte Facebook og annet med Snapchat og dekke 62 prosent av målgruppen).

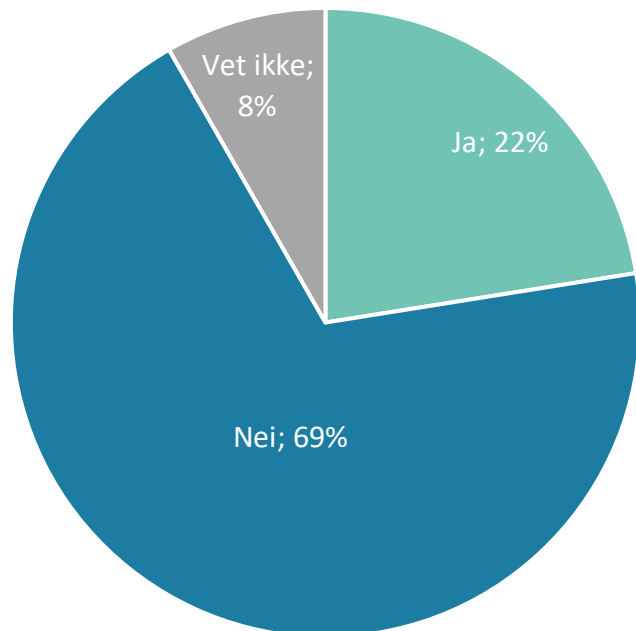
JOBBET SVART

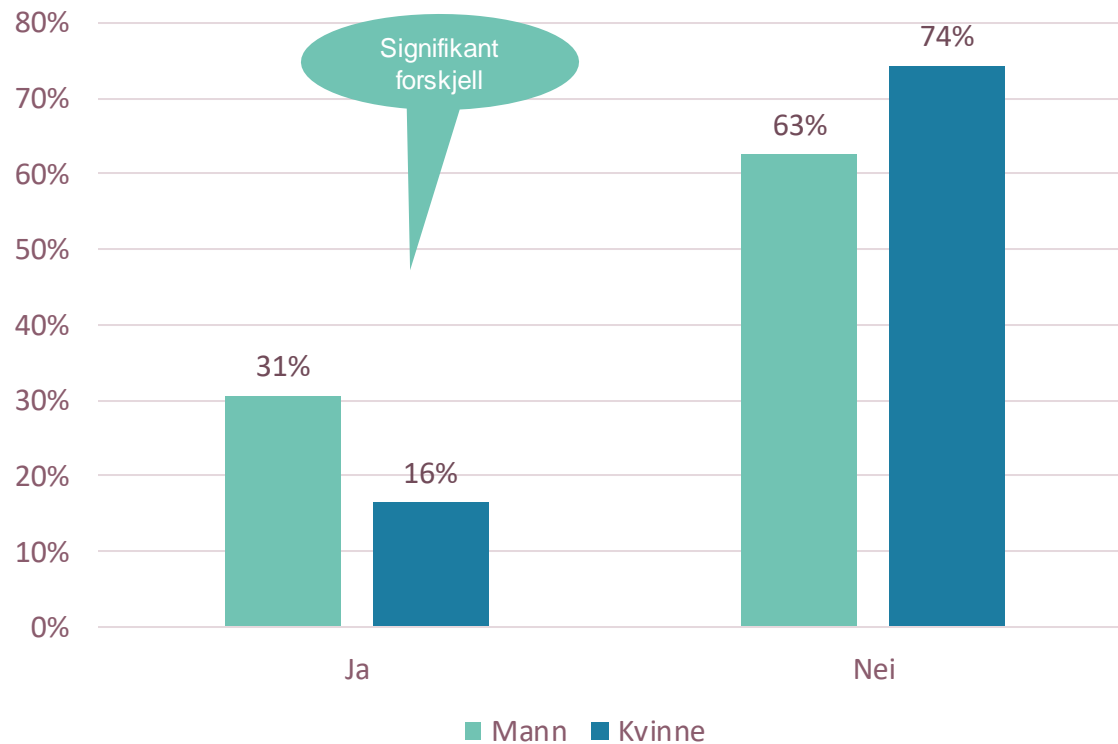
Jobbet svart?

Har du selv noen gang jobbet svart?

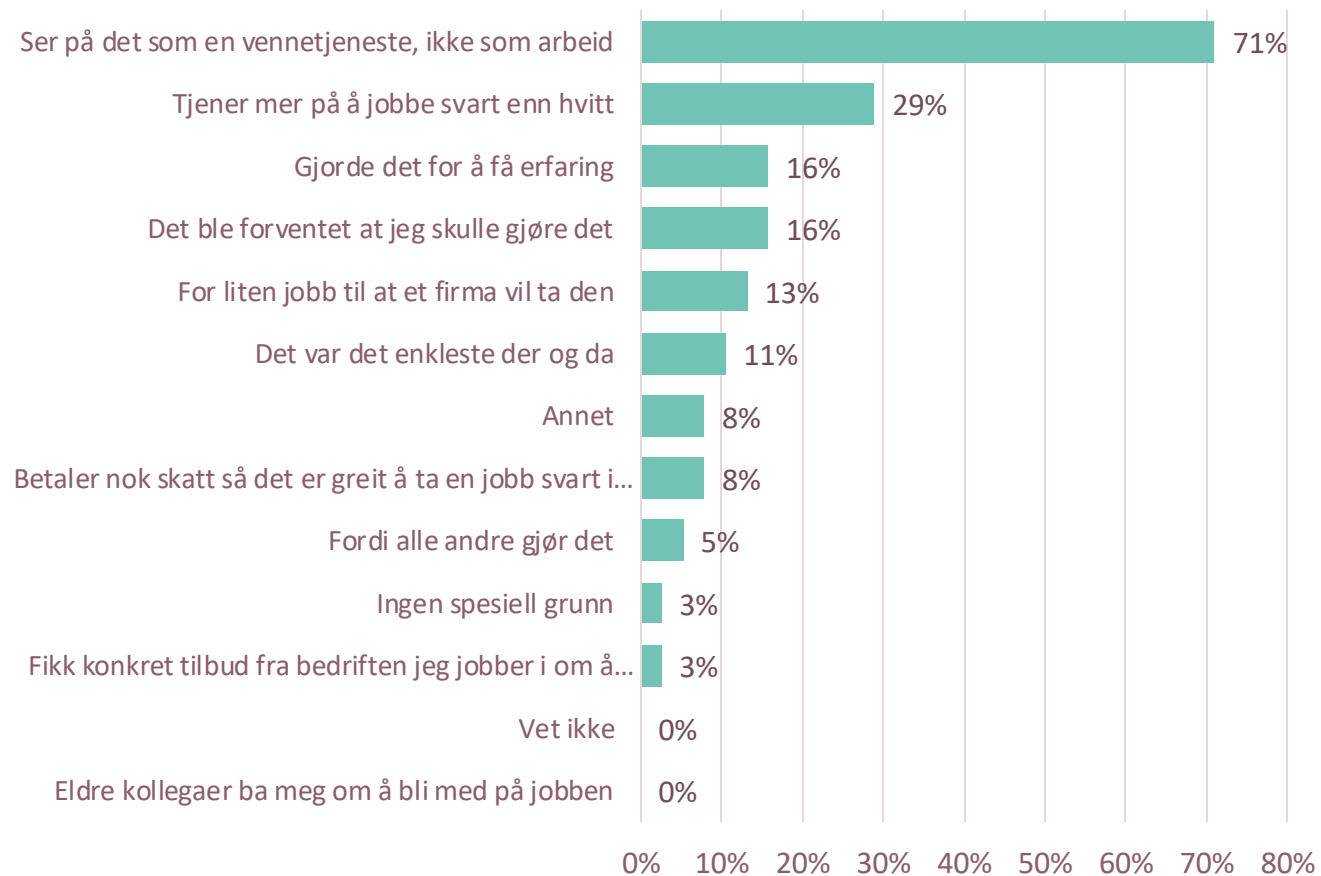
22 prosent har arbeidet svart. Det er mer utbredt blant menn enn blant kvinner, og det er mer vanlig blant de som er i et miljø der man opplever at de fleste arbeider litt svart. Det er imidlertid like vanlig blant de som er fagorganisert som blant de som ikke er fagorganisert.

Hvorfor jobber svart

Hva var årsaken til at du jobbet svart? (n=38 - de som har jobbet svart)

Den vanligste årsaken til at man arbeidet svart er at man ser det mer som en vennetjeneste enn som arbeid. Hele 71 prosent oppgir dette som årsak.

Nummer to blant årsakene er det økonomiske motivet ved at de tjener mer på det enn å jobbe hvitt.

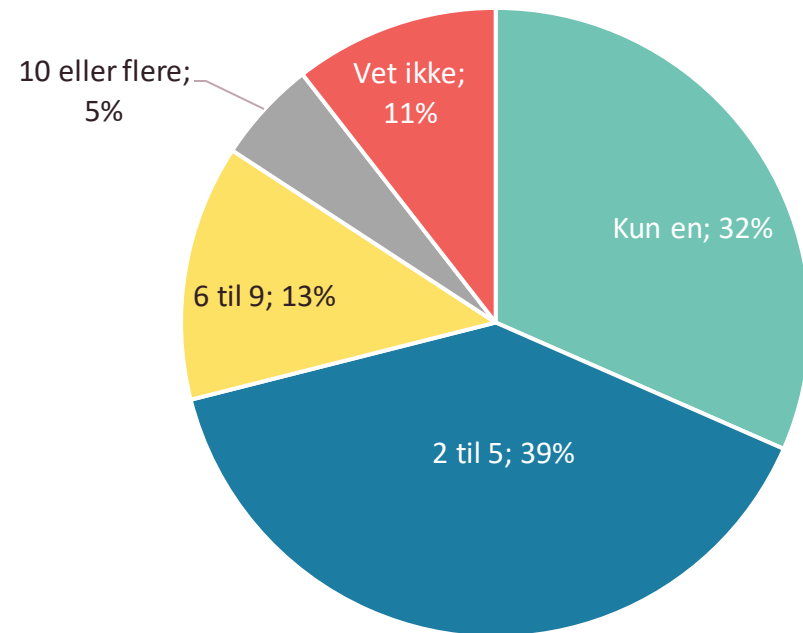
Å få tilbud via bedriften man jobber i eller at det er en kollega som foreslo det, er lite vanlige årsaker til at man jobber svart.

Hvorfor jobber svart

Hvor mange jobber anslår du at du har utført svart? (n=23 - de som har jobbet svart)

En gruppe som utgjør 5 prosent er «storleverandører» av svart arbeid og har gjennomført 10 eller flere jobber svart. Det vanligste er å ha gjennomført 2 til 5 jobber svart.

På dette spørsmålet er det for liten base til at vi kan si noe om forskjeller på bakgrunnsvariabler.

MAXDIFF

- MaxDiff, også kjent som «best-verste skalering» og oppfunnet på slutten av 80-tallet
- Respondentene/forbrukerne blir gjentatte ganger bedt om å angi det best og verste element fra en undergruppe av elementer
- I denne undersøkelsen er det 20 ulike forhold der respondenten er bedt om å svare hvilket som er mest effektivt for å bekjempe svart arbeid og hvilket som er minst viktig
- Ikke alle de 20 alternativene kommer til syne på samme tid – respondenten får se fem og fem alternativ og går gjennom 12 spørsmål om dette

Respondenten går gjennom 12 spørsmål, der man får opp fem og fem alternativ. Hver respondent angir hva man mener er mest effektiv og minst effektivt.

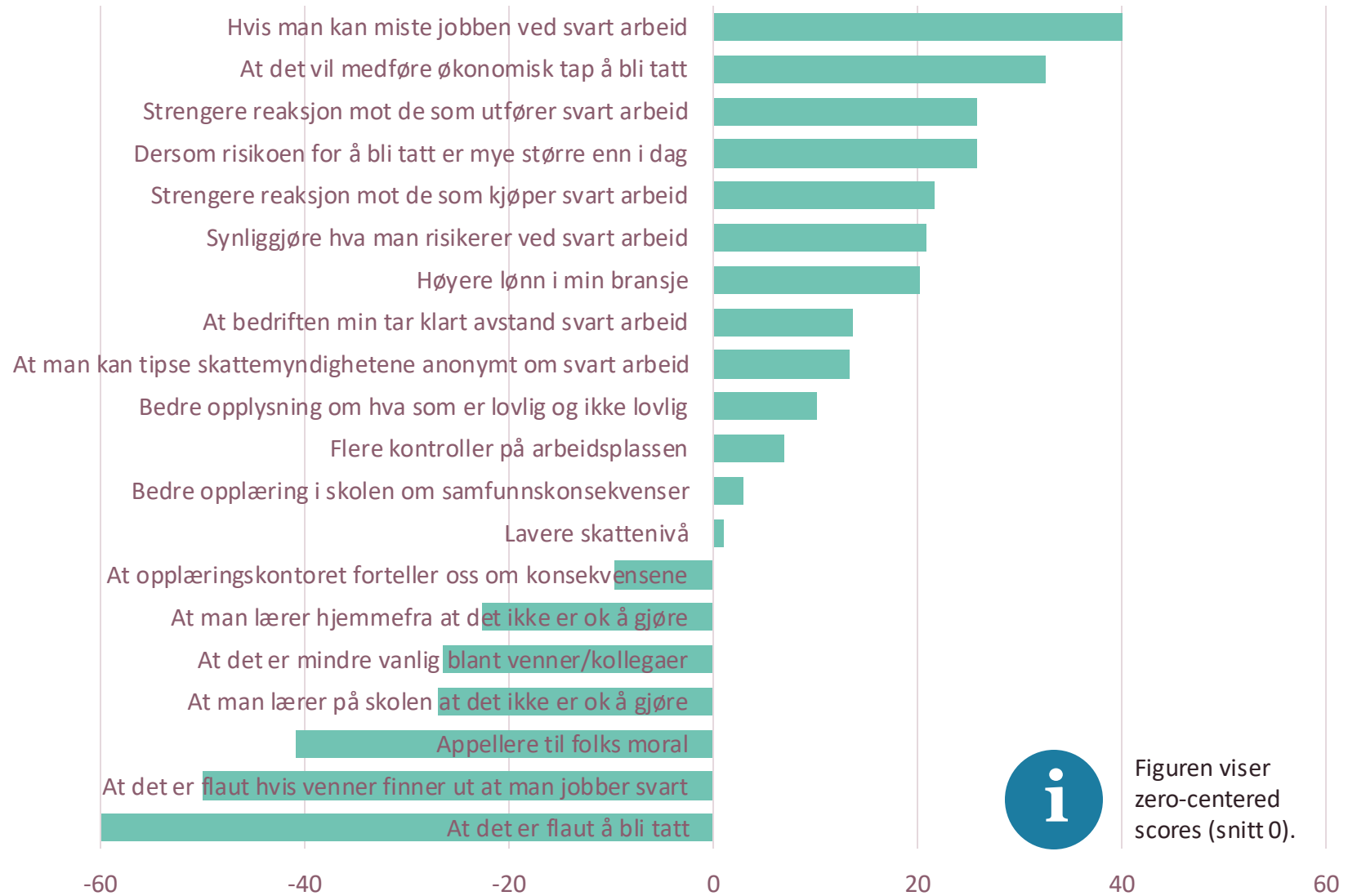
Hvilket av følgende alternativ mener du er mest effektivt for å bekjempe svart arbeid og hvilket mener du er minst effektivt?

(1 of 12)

Mest effektivt		Minst effektivt
☐	At man lærer på skolen at det ikke er ok å gjøre	☐
☐	At det vil medføre økonomisk tap å bli tatt	☐
☐	At bedriften min tar klart avstand svart arbeid	☐
☐	Strengere reaksjon mot de som utfører svart arbeid	☐
☐	Bedre opplæring i skolen om samfunnskonsekvenser	☐

Sett kryss i venstre kolonne for det mest effektive og i høyre for minst effektive.

Viktigst/minst viktig

Effektivt

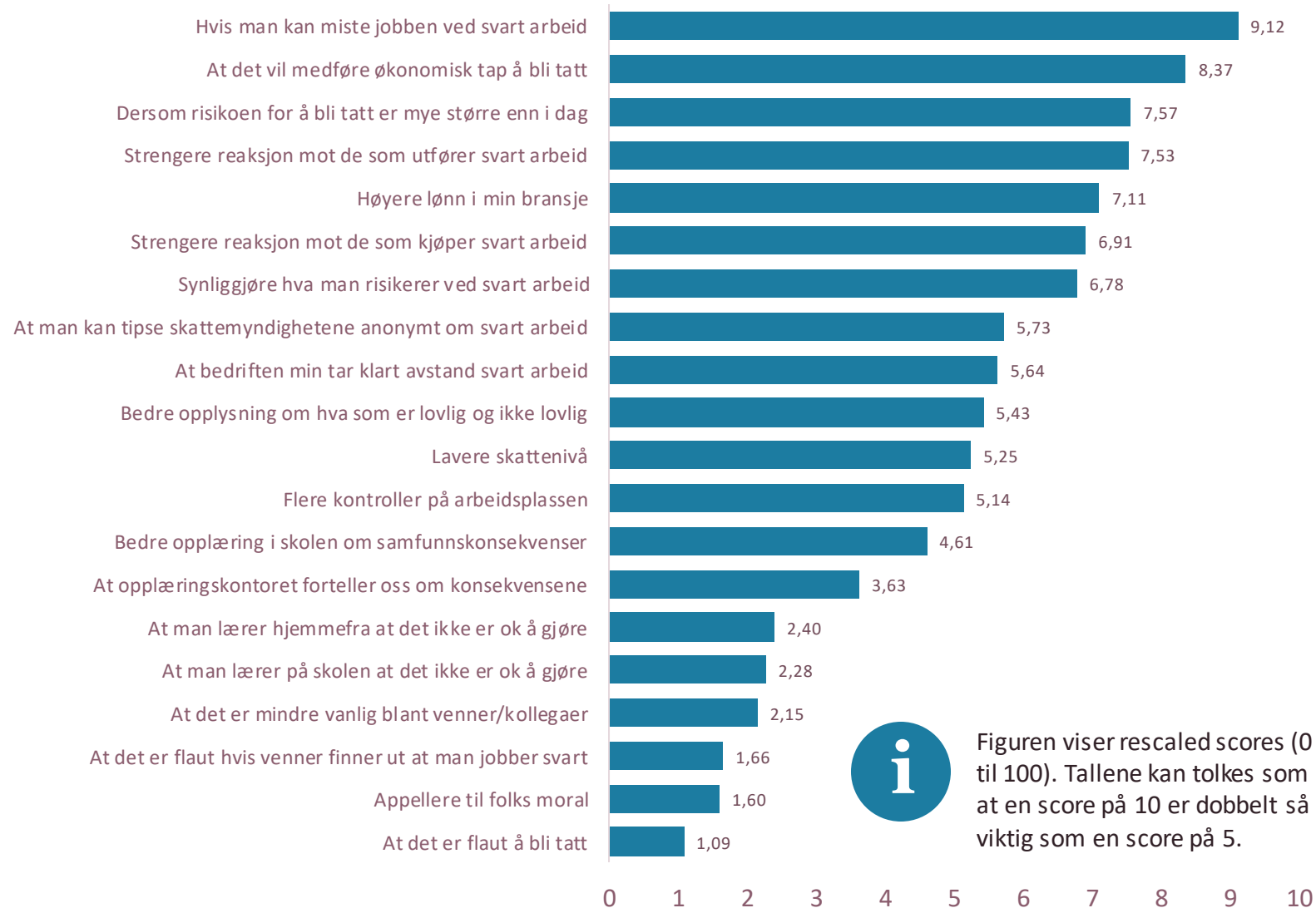
Mindre effektivt

Figuren viser zero-centered scores (snitt 0).

Viktigst/minst viktig

Figuren viser rescaled scores (0 til 100). Tallene kan tolkes som at en score på 10 er dobbelt så viktig som en score på 5.

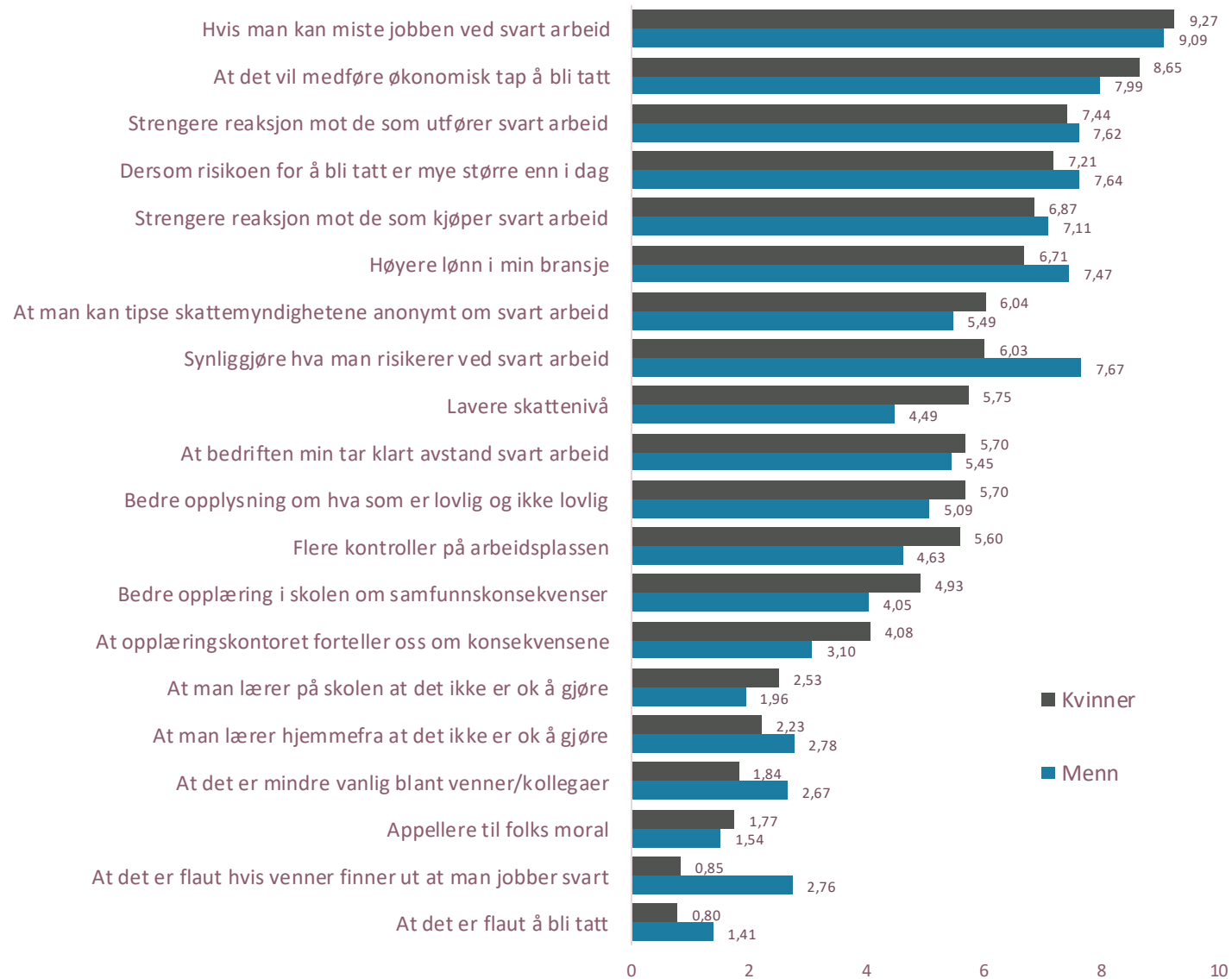
For alle de ulike tiltakene er det estimert en score. Denne er skalert slik at summen av scorene på alle de potensielle tiltakene summeres til 100. Tallene kan tolkes som at en score på 10 er dobbelt så betydningsfull som en score på 5.

Blant alle respondentene er det i størst grad strenge sanksjoner som ses å ha effekt.

Å appellere til folks moral, eller at det er flaut å bli tatt, er ikke effektive tiltak.

Kvinner/menn

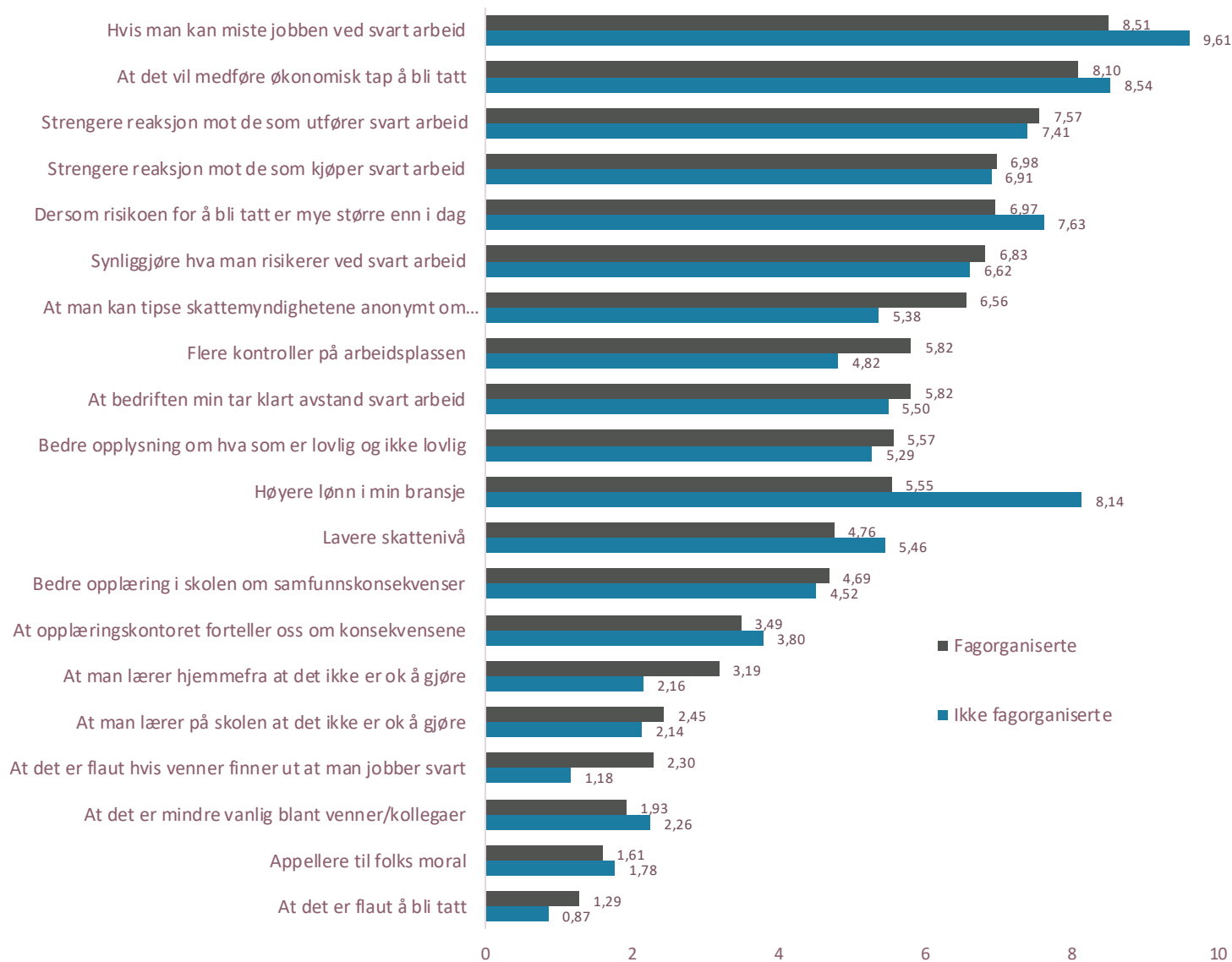
Menn legger større vekt på å synliggjøre hva man risikerer med svart arbeid og at det er flaut å bli tatt og flaut hvis venner og kjente finner ut at man jobber svart.

Figuren viser rescaled scores (summeres til 100). Tallene kan tolkes som at en score på 10 er dobbelt så viktig som en score på 5.

Fagorganisert

De som ikke er fagorganisert legger større vekt på forhold som at man kan miste jobben og høyere lønn enn de som er fagorganisert.

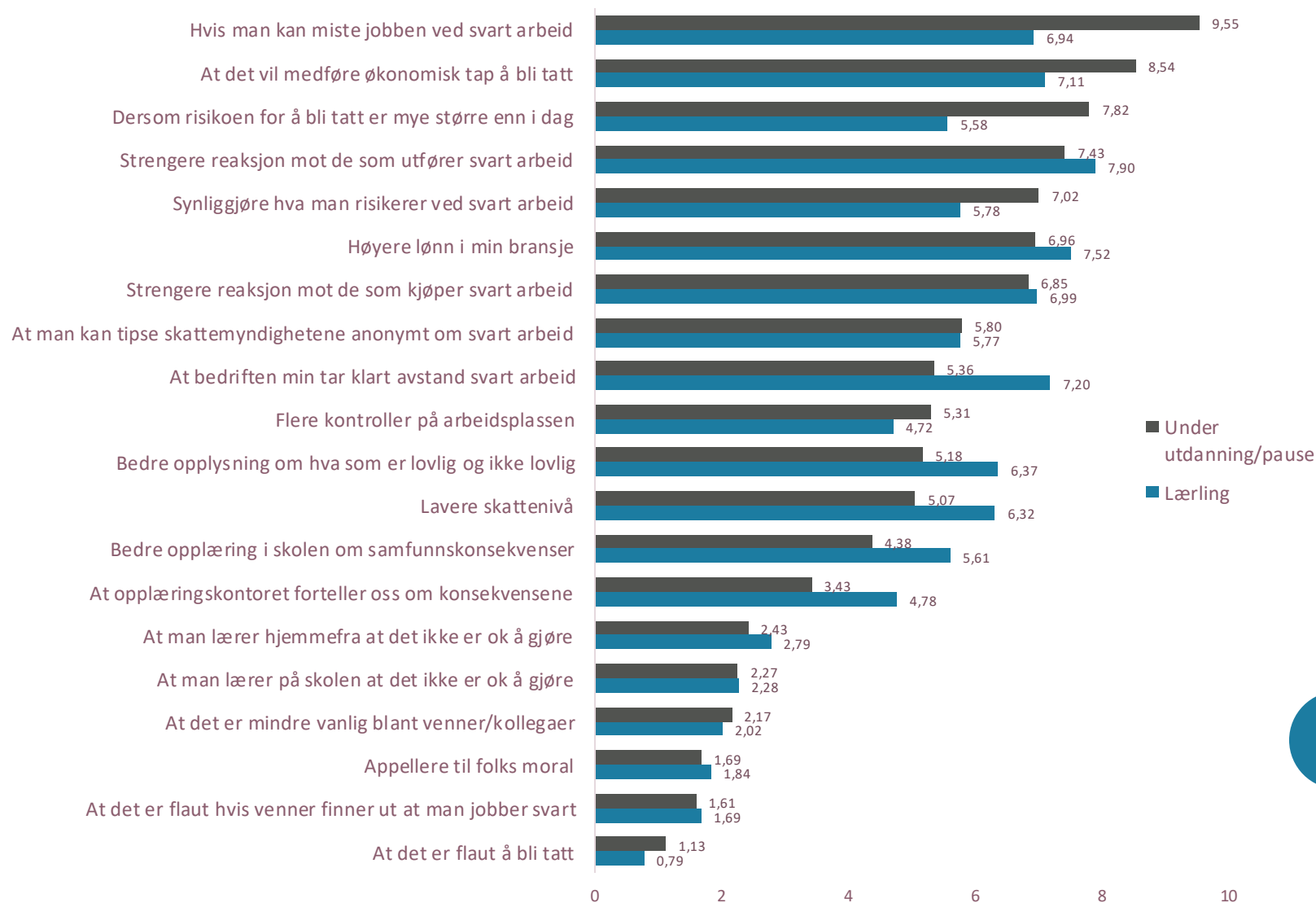
De fagorganiserte ser det som mer effektivt at man opplever det som flaut hvis venner finner ut at man jobber svart, mulighet for anonyme tips, kontroller og å lære om det hjemmefra eller i skolen.

Figuren viser rescaled scores (summeres til 100). Tallene kan tolkes som at en score på 10 er dobbelt så viktig som en score på 5.

Under utdanning/lærling

De som er under utdanning ser det som mer effektivt at man kan miste jobben enn de som er lærlinger. Det samme gjelder forhold som større risiko og synliggjøring av risiko.

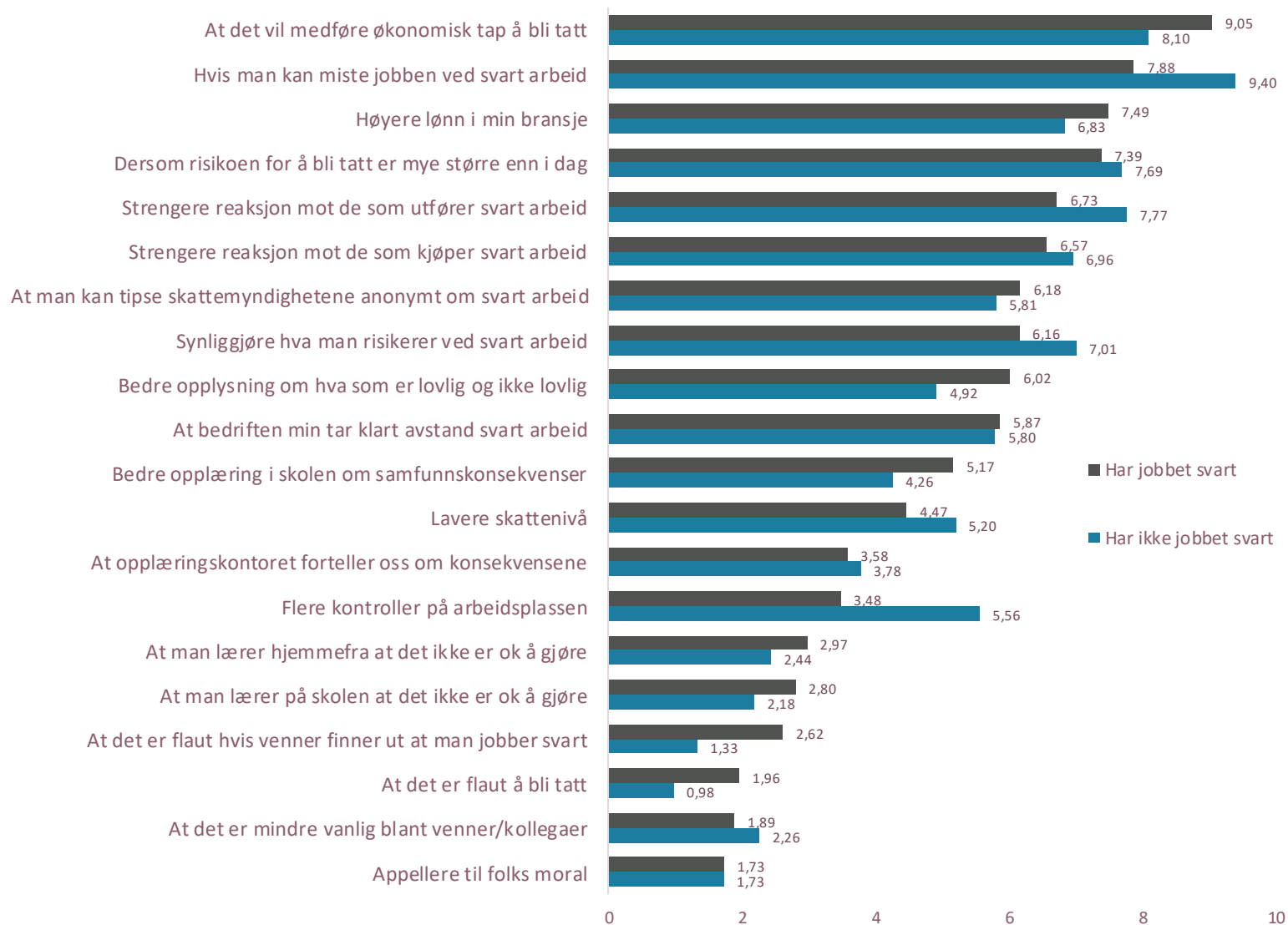
De som er lærlinger legger mer vekt på å lære om det på skolen, opplæringskontoret, lavere skattenivå. I denne gruppen rangeres det også ganske høyt at bedriften deres tar klart avstand fra svart arbeid.

Figuren viser rescaled scores (summeres til 100). Tallene kan tolkes som at en score på 10 er dobbelt så viktig som en score på 5.

Har jobbet svart

De som har jobbet svart mener økonomisk tap er et mer effektivt virkemiddel enn de som ikke har jobbet svart. Det samme gjelder at det er flaut hvis venner finner ut at man arbeider svart.

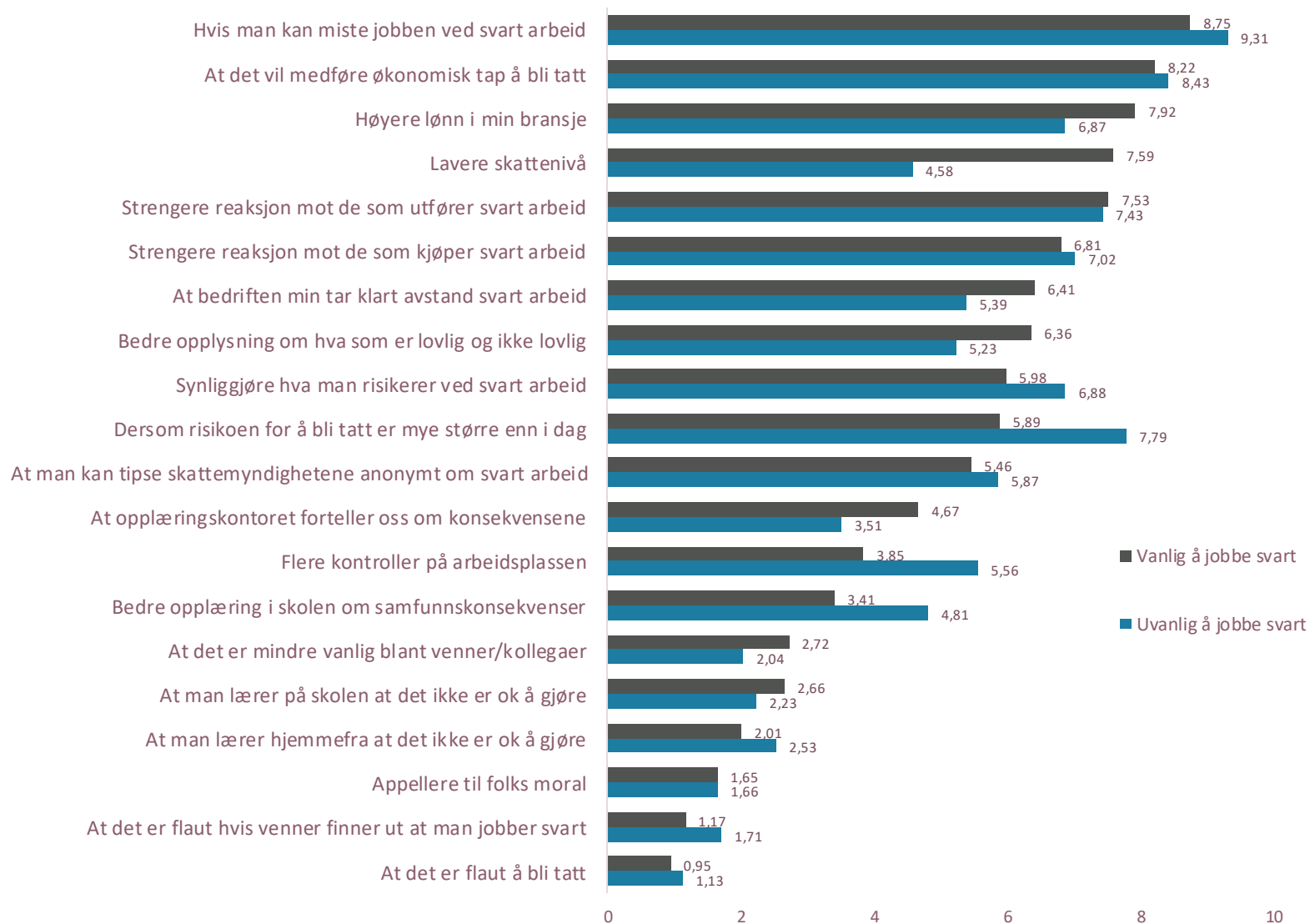
De som ikke har jobbet svart legger mer vekt på strenge reaksjoner, synliggjøring av risiko og flere kontroller

Figuren viser rescaled scores (summeres til 100). Tallene kan tolkes som at en score på 10 er dobbelt så viktig som en score på 5.

Har jobbet svart

De som er i et miljø der det er vanlig å jobbe svart, mener i større grad enn andre at det er effektivt med lavere skattenivå, høyere lønn, informasjon fra opplæringskontor og bedre opplysning om hva som er lov og ikke.

De som er i miljø der det er uvanlig med svart arbeid, legger mer vekt på kontroller, bedre opplæring i skolen og synliggjøre risiko.

Figuren viser rescaled scores (summeres til 100). Tallene kan tolkes som at en score på 10 er dobbelt så viktig som en score på 5.

ANDRE UNDERSØKELSER

Hva sier andre undersøkelser?

- UNG 2017: De som kunne tenke seg å kjøpe svart/jobbe svart:
 - Er gutt heller enn jente
 - Blir i større grad enn andre spurt om råd knyttet til uteliv/fest, gaming og data
 - Er mer interessert i ishockey og bil enn andre
 - Spiller på online betting i større grad enn andre
 - Kunne i større grad tenke seg å jukse på skatten
 - Ser i større grad på ulovlig nedlastede filmer
 - Har mindre tro på at det nytter å bruke stemmeretten og tror i større grad enn andre at vanlige folk ikke har noen påvirkning på viktige saker i samfunnet
 - Dersom de skulle velge to saker å engasjere seg i er det menns rettigheter og kamp mot økt innvandring
 - De er i mindre grad enn andre bekymret for kriminalitet, krig og uro i verden, miljø, fattigdom og helseproblemer i andre land. Men er mer bekymret enn andre for venner/vennskap
 - I jobbvalg legger de mer vekt på å være sin egen sjef og høy lønn, og legger i mindre grad vekt på å jobbe i team, gode pensjonsordninger, HMS og forsikring
 - Ville i større grad enn andre stemt Frp
 - Har i mindre grad enn andre vokst opp i familie med god råd

Hva sier andre undersøkelser?

- SVART ARBEID 2018: De under 24 år skiller seg fra eldre ved:
 - I langt større grad ha utført svart arbeid (4 prosent totalt, 17 prosent av de under 24 år), men har ikke i større grad enn andre kjøpt svart arbeid
 - Tar i mindre grad stilling til spørsmål om svart arbeid, men...
 - Opplever i **større** grad følgende påstnader som sanne
 - Kjøper man svart arbeid får man utført arbeidet raskere
 - Det er billigst å kjøpe svart arbeid
 - Opplever i **mindre** grad enn andre følgende påstnader som sanne
 - Det er ikke mulig å klage på svart arbeid
 - Alle som arbeider for meg må ha legitimasjon
 - Det er mitt ansvar å sjekke om de som utfører arbeid for meg jobber svart eller hvitt
 - Myndighetene har mulighet til å straffe en kjøper av svart arbeid

Hovedfunn fra Ungdom og svart arbeid fra 2015

- 24 prosent av unge fra 15 til 30 år har kjøpt tjenester mot svart betaling
 - Dette er en nedgang fra 2010, da 30 prosent kjøpte svart
- Også andelen som kjenner andre som har kjøpt svart går ned fra 2010, fra 50 til 41 prosent
- Svart arbeid formidles i stor grad via venner og familie
 - Blant ungdom er det lite vanlig at man blir oppsøkt av noen som vil utføre tjenester svart
 - Facebook og anbudstjenester på nett gjør seg *noe* gjeldende som formidlingskanal (begge er benyttet av 4 prosent av de som har kjøpt svart)
 - App'er er kanal blant kun 1 prosent av de som kjøper svart
- Andelen som selger svart arbeid går ned fra 29 prosent i 2010 til 24 prosent i 2015

Hovedfunn fra Ungdom og svart arbeid fra 2015

- Det er i liten grad forskjell på kunnskapen til de som kjøper svart og de som ikke gjør det
- Det er imidlertid forskjell i holdninger
 - Samtidig som svart arbeid formidles via venner og familie, er det en holdning at svart arbeid mellom nettopp venner og familie ikke er så farlig
 - På et mer overordnet samfunnsnivå, er det imidlertid en relativt stor erkjennelse om hvilke samfunnsproblem svart arbeid representerer
 - Det er også klart mindre aksept for svart arbeid både fra et firma til privatperson og mellom firma enn det er for svart arbeid mellom venner og kjente
 - Holdningsmessig er utfordringen med andre ord størst knyttet til den svarte økonomien som formidles og omsettes mellom venner og kjente

Hovedfunn fra Ungdom og svart arbeid fra 2015

- Totalt 5 prosent av de i alderen 15 til 30 år har solgt tjenester i det som kan kalles delingsøkonomien
 - De som har solgt tjenester har varierende kontroll på skattereglene ved salg av slike tjenester
 - Det er like mange som mener de har svært dårlig kontroll som svært god kontroll (10 og 11 prosent)

Hovedfunn fra Ungdom og svart arbeid fra 2015

- Kommunikasjon om forebygging av svart økonomi i denne målgruppen må ta hensyn til at ungdom tolker tematikken i to klart forskjellige kontekster eller tolkningsrammer
 - Samfunnet/organisert bedrift til bedrift = kriminelt
 - Familie/venner/tjenester = ok
- Tiltak bør ta hensyn til følgende:
 - Selv om det er god kunnskap om de overordnede perspektivene, er det full forvirring om beløp og regler
 - Motivasjon/årsak til kjøp og salg av svart arbeid er ikke *kun* motivert ut fra kalkulering av oppdagelsesfaren
 - En stor del av de som kjøper/selger svart opplever (antageligvis) ikke at de gjør noe galt
 - Selv om ungdom, når de blir spurt og reflekterer over det, på et rasjonelt plan er klar over at de gjør noe galt, kan de rettferdiggjøre handlingen slik at det ikke *føles* som de gjør noe galt (vennetjeneste, små beløp, ingen firma er interessert i slike småjobber...)

Opinion:

www.opinion.no

hei@opinion.no

[@opinionoslo](https://twitter.com/opinionoslo)